Tema A.3.
Àmbit sociolingüístic

1. Història de la llengua
1.1. Segles VII a XII: orígens i formació
1.2. Segles XIII-XV: expansió
1.3. Segles XVI al XVIII: decadència
1.4. Segle XIX: la Renaixença
1.5. Segle XX

2. Varietats lingüístiques
2.1. Segons els parlants
2.2. Segons l'ús: registres
2.3. Varietat estàndard

3. Àmbit sociolingüístic i marc legal
3.1. Àmbit sociolingüístic
3.2. Marc legal

Tema A.3.
Àmbit sociolingüístic

1. Història de la llengua

El català és una llengua romànica que prové del llatí col·loquial que parlaven els romans que vivien en aquestes terres, principalment soldats i mercaders, i no del llatí clàssic o culte. Altres llengües romàniques: castellà, francès, francoprovençal, galaicoportuguès, italià, occità o llengua d'oc –l'aranès n'és una variant–, retoromànic, romanès i sard. En la formació de les llengües romàniques destaquen tres factors:

a) El grau d'intensitat de la romanització, és a dir, de la implantació de la cultura de Roma i, també, la procedència dels romans que s'hi establien.

b) El substrat: aportacions de les llengües (cèltic, fenici, iberobasc) del territori abans de la conquesta romana. En trobem rastres en el lèxic català (*balma*) i en la toponímia (*Esterri*).

c) El superstrat: aportacions, especialment lèxiques, posteriors als romans i l'influx de les llengües veïnes: àrab (*setrill*, *rajola*), llengües germàniques (*blau*, *fang*, *rostir*), occità (*clatell*, *oreneta*), castellà (*buscar*, *borratxo*), francès (*menú*), anglès (*bar*), etc.

1.1. Segles VII a XII: orígens i formació

Segles VII i VIII. De manera gradual i quasi imperceptible, el que parlen els habitants del que avui és Catalunya ja no és llatí.

Segles IX i XI. El poble ja parla català, però hi ha una situació de diglòssia: convivència de dues llengües en què una, la llengua A (en aquest cas el llatí), expressa tots els àmbits de poder –administració, ensenyament, literatura, comerç, usos públics– i l'altra, llengua B (en aquest cas el català), només s'usa en els àmbits privats. Ara bé, el llatí dels documents s'impregna de l'oral, la qual cosa es reflecteix en textos plens d'interferències, tant lèxiques com sintàctiques. És ja un llatí degradat, allunyat del clàssic.

Segle XII. Època molt important políticament, d'expansió territorial i dinàstica. S'inicia la Corona d'Aragó i el català escrit. Els primers textos conservats són:

Forum iudicum: codi de lleis visigòtic produït en llatí i traduït al català.
Les Homilies d'Organyà: primer text escrit de bon principi en català. Són vuit fulls de sermons en prosa, comentaris de la prèdica de diumenge.

1.2. Segles XIII a XV: expansió

Segle XIII. Hegemonia política del Casal dels comtes de Barcelona i conquestes de Mallorca, de València i de Sicília. Pel que fa als textos, cal destacar:

a) La poesia trobadoresca: només s'escriu en provençal.

b) Els textos jurídics i comercials són habituals en català, com per exemple, els *Usatges de Barcelona*, els *Furs de València*, els *Costums de Tortosa*, etc.

c) Ramon Llull (1232/35-1315/16), escriptor, filòsof, místic i missioner, va ser l'autor de diversos textos científics, filosòfics i teològics, a banda dels textos literaris. Fou el creador de la prosa literària i científica catalana. La seva obra és clau en la història del català i del pensament europeu. Se n'han conservat unes 250 obres, en diferents llengües com el llatí, l'àrab, l'occità i, evidentment, el català, entre les quals destaquen: *Blanquerna*, *Arbre de Ciència*, *Llibre de contemplació*, etc.

d) S'escriuen en aquest segle dues de les quatre grans cròniques:

Crònica de Jaume I o *Llibre dels Feyts* (cap al 1274) es presenta com autobiogràfica, i va ser escrita pel propi rei.

Crònica de Bernat Desclot (1288) narra els fets des d'Alfons el Cast fins a Pere el Gran.

Segle XIV. Inici dels moments més brillants de la literatura catalana, que coincideix amb les conquestes de Sardenya i Grècia. Pel que fa a la llengua, cal destacar:

a) La creació de la Cancelleria Reial, organisme administratiu que unifica la llengua en tot el territori, té la tasca de redactar els documents oficials de la Corona d'Aragó, amb un model d'escriptura que avui anomenaríem llengua estàndard (apartat 2.3).

b) S'escriuen les altres dues grans cròniques:

Crònica de Ramon Muntaner (1325), la més extensa, que narra els fets des de Jaume I fins a Alfons el Benigne.

Crònica de Pere el Cerimoniós (1386), que empra una llengua menys viva i més oficial.

c) Cal destacar escriptors com:

Bernat Metge (1340/46-1413), escrivent de la Cancelleria Reial, lector i traductor dels clàssics i de Petrarca. Escriu *Lo somni* (1399).

Arnau de Vilanova: (1238/40-1311), metge i predicador. Escriu *Lliçó de Narbona*, *Confessió de Barcelona*, *Raonament d'Avinyó*, etc.

Segle XV. Edat d'Or de la llengua i la literatura. Tanmateix, els fets històrics marquen l'inici de la davallada de l'ús de la llengua: la mort sense descendència de Martí l'Humà del Casal de Barcelona (1410) i el compromís de Casp (1412), que representa l'inici de la dinastia dels Trastàmara; la Guerra Civil de 1462-1472, etc. Pel que fa a la producció literària, cal destacar els autors següents:

Poesia: el poeta més destacat és Ausiàs Marc (1397?-1459), que abandona el provençal a favor del català. És una fita per temàtica, estil i llengua.

Prosa: destaca la novel·la anònima *Curial e Güelfa*; l'escriptor Anselm Turmeda amb la *Disputa de l'ase*;i, sens dubte, *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell.

1.3. Segles XVI a XVIII: decadència

Època de feblesa econòmica, política, cultural i d'abandonament lingüístic en els àmbits de poder. L'ús social de la llengua, però, es manté ben viu, tot i la forta repressió que va patir, especialment a partir de 1714.

Hi ha una forta diglòssia del català (llengua B) respecte al castellà (llengua A): la Cort Reial es trasllada a Castella; l'aristocràcia es castellanitza; el català és oficial però l'administració, si no és la local, no l'utilitza; no hi ha cap institució unificadora com la Cancelleria, per la qual cosa la llengua perd unitat i els parlants, consciència lingüística; és el Segle d'Or de la literatura castellana esdevé un referent i un model; el 1659 Castella i França signen el Tractat dels Pirineus, pel qual el Rosselló (el Conflent, el Capcir, el Vallespir) i la meitat de la Cerdanya passen a sobirania francesa.

Segle XVIII. L'Onze de setembre de 1714 (Guerra de Successió) cau Barcelona davant les tropes del rei Borbó Felip V i es dicten els decrets de Nova Planta que anul·len l'oficialitat del català i el prohibeixen: el 1707 a València; el 1716 a Catalunya, i el 1717 a les Illes Balears (excepte a Menorca, sota dominació anglesa). A partir d'aquest moment, tindrà lloc una forta repressió nacional i lingüística: es reprimeixen les universitats, acadèmies i societats; s'aboleix el règim jurídic propi; desapareixen les institucions d'autogovern (Corts, Generalitat, Consell de Cent, jurats municipals, autonomia monetària i fiscal, etc.)

1.4. Segle XIX: la Renaixença

És el període en què, malgrat que es manté la situació diglòssica respecte al castellà, hi ha una represa de consciència nacional, i els intel·lectuals i la burgesia, enfortida per la industrialització, volen recuperar els signes d'identitat. El 1833 marca l'inici simbòlic de la Renaixença amb la publicació del poema *La pàtria*, de Bonaventura Carles Aribau.

El moviment cultural arreu d'Europa és el romanticisme que reivindica l'Edat Mitjana; Catalunya hi retroba el seu passat gloriós. Entre les figures literàries, destaquen: Jacint Verdaguer (1845-1902), poeta, assagista, prosista i recreador de la llengua; Àngel Guimerà (1845-1924) dramaturg i poeta, i Narcís Oller (1846-1930), primer novel·lista modern català.

L'any 1859 es restableixen els Jocs Florals, certàmens poètics en què queda manifest l'estat caòtic de la llengua i es pren consciència que cal codificar-la i normativitzar-la –és a dir, crear-ne uns codis i unes normes–. A final de segle, la revista «L'Avenç» inicia una campanya de recomanacions lingüístiques. S'inicia el catalanisme polític: Valentí Almirall publica el 1886 *Lo catalanisme*; Unió Catalanista presenta un projecte d'autonomia el 1892, les Bases de Manresa.

1.5. Segle XX

Període 1900-1939. Significa la normativització i codificació de l'estàndard (apartat 2.3), a partir d'una sèrie de fets:

1906	Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, a iniciativa de Mossèn Antoni M. Alcover, amb molt d'èxit i la inscripció de 4.000 congressistes.
1907	Fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), per Enric Prat de la Riba. En la Secció Filològica és on Pompeu Fabra du a terme la seva obra.
1913	Pompeu Fabra publica a instàncies de l'IEC les *Normes ortogràfiques.*
1914-23	Enric Prat de la Riba agrupa les diputacions catalanes sota el nom de Mancomunitat de Catalunya.
1917	Pompeu Fabra publica el *Diccionari Ortogràfic*.
1918	Pompeu Fabra publica la *Gramàtica Catalana*.

1923-30	Dictadura de Primo de Rivera.
1926	Inici de la publicació del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), de Mossèn Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll.
1931	Instauració de la República. S'aconsegueixen avenços en la normalització lingüística: l'ensenyament a les escoles, o la difusió en els mitjans de comunicació de premsa i ràdio. F. B. Moll publica *Ortografia mallorquina segons les normes de l'Institut*.
1932	Pompeu Fabra publica el *Diccionari General de la Llengua Catalana.* Intel·lectuals i escriptors valencians accepten les normes de Fabra: Normes de Castelló.
1936	Inici de la Guerra Civil.
1939	El Govern Republicà escollit democràticament perd la Guerra Civil. Inici de la dictadura feixista del general Franco.

Període 1939-1975. Nova repressió de la cultura catalana: es prohibeix l'ús del català en tots els àmbits públics. Les institucions catalanes s'aboleixen (Generalitat, IEC, etc.) i molts intel·lectuals han de fugir a l'exili, on es farà una tasca important de manteniment de la cultura. A final del règim dictatorial, hi ha una certa tolerància: tímida publicació de textos; apareixen revistes, editorials i noves generacions d'escriptors; el 1961 es crea Òmnium Cultural que comença a ensenyar el català.

Període de 1975 fins a l'actualitat. Amb la mort de Franco, comença la transició política, s'instaura la democràcia que marca la recuperació de les institucions nacionals que retornen de l'exili. Com que ja s'havia fet la normativització de la llengua, és el moment d'iniciar-ne la normalització del coneixement i de l'ús, a partir d'un nou marc legal.

2. Varietats lingüístiques

Una llengua no és mai uniforme i fixa. Les varietats lingüístiques són les diferents modalitats d'una mateixa llengua. Per damunt de totes les varietats hi ha la varietat estàndard. Podem classificar les varietats segons els parlants o segons l'ús.

2.1. Segons els parlants

2.1.1. Varietats geogràfiques

Les varietats geogràfiques, o dialectes, són el conjunt de trets lingüístics associats a l'origen geogràfic del parlant. En català hi ha dos grans dialectes:

a) català oriental: rossellonès o septentrional, central, balear i alguerès, i

b) català occidental: nord-occidental o lleidatà i valencià.

La separació entre els trets lingüístics diferencials mai no són línies perfectes. Tenint en compte això, algunes de les diferències entre els dos grans blocs són:

	Oriental	***Occidental***
Fonètiques	Les *a* i *e* àtones es pronuncien com a neutres. Les *o* i *u* àtones es pronuncien *u*.	Les *a* i *e* àtones es pronuncien *a* i *e* respectivament. Les *o* i *u* àtones es pronuncien *o* i *u* respectivament.
Morfològiques	La primera persona del present d'indicatiu acaba en *-u*, *-i* o *ø*: jo cantu (escrit canto), jo canti, jo cant. El numeral *dos* té femení: *dues*.	La primera persona del present d'indicatiu acaba en *-o*, *-e*: jo canto, jo cante. El numeral *dos* no té femení.
Lèxiques	Alguerès: forqueta, morro... Balear: al·lot/a, capell, granera, torcar, ver... Central: mandra, cartró... Rossellonès: pallago, ca, oliu, estela...	Lleidatà: bajoca, mançana, panís, padrí/ina (avi/àvia)... Valencià: prompte, xic, llevar, escurar...

2.1.2. Varietats històriques

Aquestes varietats es refereixen als trets lingüístics associats a l'origen cronològic del parlant. Per exemple, Ramon Llull (segle XIII), Ausiàs Marc (segle XV) i Quim Monzó (segle XX) són escriptors de la mateixa llengua, malgrat que hi hagi les diferències pròpies de l'evolució històrica. S'hi inclouen les generacionals. Per exemple, un avi i el seu nét: parlen la mateixa llengua amb solucions diferents: «no em destorbis» (avi) i «no em ratllis» (nét).

2.1.3. Varietats socials

Aquestes varietats es refereixen als trets lingüístics associats a l'origen social del parlant. Aquestes varietats es poden minimitzar amb l'ensenyament de l'estàndard o pels mitjans de comunicació.

2.2. Segons l'ús: registres

Parlem ara de varietats funcionals o registres, és a dir, el parlant, segons la circumstància o situació comunicativa tria una determinada varietat funcional o una altra. Per triar o bé definir un registre, el parlant té en compte **quatre factors:**

Primer factor
El **camp semàntic o tema**, és a dir, la matèria de la qual es vol parlar o escriure, que pot ser més general o específic. Aquest és el factor principal dels llenguatges d'especialitat, que es caracteritzen per tenir un lèxic específic i precís. Per exemple, el llenguatge jurídic, el mèdic, l'administratiu o el policial.

Segon factor
El **canal,** és a dir, el parlant tria si fa servir un canal oral o un canal escrit, la qual cosa representa solucions lingüístiques diferents. De vegades, hi ha textos escrits per ser dits (conferències, telenotícies) o textos escrits que imiten l'oral (teatre).

Tercer factor
El **grau de formalitat** que marca si el discurs del parlant és vulgar, col·loquial o familiar, estàndard, literari/culte/tècnic o científic. Per exemple, un parlant pot definir la mateixa realitat amb diferents solucions: «Aquest home porta una merda!», «Aquest home va pet!» (vulgar); «Aquest home està borratxo.» (col·loquial i estàndard); «L'individu presenta intoxicació etílica aguda» (culte).

Quart factor
La **intencionalitat** del parlant determina el tipus de text, ja sigui oral o escrit: conversacional, narratiu, descriptiu, argumentatiu, expositiu, instructiu, etc.

2.3. Varietat estàndard

La varietat estàndard o comuna és la varietat que permet la intercomprensió entre les altres varietats d'una llengua, sobretot en els àmbits formals, és a dir, és una varietat supradialectal. És institucionalitzada, legitimada, codificada i normativitzada (però flexible). S'ensenya a les escoles i l'usen els mitjans de comunicació, l'administració i la ciència. L'estàndard en cap cas no comporta la renúncia a la riquesa de les altres varietats lingüístiques i no s'ha d'equiparar llengua estàndard a llengua correcta (una solució pot ser correcta, però no estàndard). La varietat estàndard té cinc funcions:

a) unifica, ja que és lligam entre les altres varietats;

b) separa, ja que afirma la identitat d'una comunitat lingüística respecte a d'altres;

c) dóna prestigi;

d) és participativa, ja que afavoreix la contribució en el món cultural i científic modern, i

e) és marc de referència per als parlants.

3. Àmbit sociolingüístic i marc legal

3.1. Àmbit sociolingüístic

El català es parla a quatre estats –Andorra, Estat espanyol, França i Itàlia– en una extensió de 68.000 km^2. El territori comprèn: el Principat de Catalunya, les Illes Balears i Pitiüses, València, la Franja de Ponent, alguns municipis murcians, Andorra, el sud de França o Catalunya Nord –el Rosselló, el Vallespir, la Cerdanya, el Conflent i la Fenolleda–, i l'Alguer, ciutat de Sardenya.

El nombre de parlants en aquest territori oscil·la entre els 7/8 milions. Cal diferenciar els conceptes de llengua minoritària (respecte al nombre de parlants) i llengua minoritzada (respecte al grau de vitalitat). El català no és una llengua minoritària, però sí minoritzada, sobretot en alguns territoris.

3.2. Marc legal

La legislació lingüística no és ben bé la mateixa en tots els territoris:

a) a Andorra és l'única llengua oficial, segons consta a la Constitució del Principat de 1993;

b) a França i també a l'Alguer és protegida per la llei, però no és oficial, i

c) a l'Estat espanyol és llengua pròpia –és a dir originària del territori– i oficial de la Comunitat Valenciana (on s'anomena valencià i no es parla de llengua pròpia), les Illes Balears i Catalunya, i és objecte de protecció, segons l'Estatut d'autonomia, a la Franja de Ponent.

Pel que fa al Principat de Catalunya, el marc legal actual és el següent:

La Constitució espanyola de 27 de desembre de 1978, a l'article 3, estableix que el castellà és la llengua oficial de l'Estat i que «les altres llengües espanyoles» han de ser oficials a les respectives comunitats segons els estatuts. Reconeix la riquesa lingüística com a patrimoni cultural objecte de respecte i protecció.

La Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, a l'article 6, estableix que La llengua pròpia de Catalunya és el català. Com a tal, el català és la llengua d'ús normal i preferent de les administracions públiques i dels mitjans de comunicació públics de Catalunya, i és també la llengua normalment emprada com a vehicular i d'aprenentatge en l'ensenyament.

La Llei 1/1998, de 7 gener, de política lingüística, que substitueix la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística, ens aclareix els conceptes de llengua pròpia i llengua oficial. La llengua catalana ha estat i és la llengua **pròpia** de Catalunya, és a dir, la llengua pròpia del territori, i és l'element fonamental de formació de la cultura catalana. Com a llengua pròpia, ho és de l'Administració pública catalana (local, autonòmica i estatal). El concepte de propietat es relaciona amb el concepte de territorialitat i de drets col·lectius.

La **llengua oficial** és la llengua exigida per un estat en òrgans de l'administració, l'escola i altres nivells oficials d'aquest. El concepte d'oficialitat es relaciona amb els conceptes de personalitat i drets individuals.

La Llei 1/1998 estableix, entre altres punts, que les institucions catalanes (Generalitat, corporacions locals, universitats, col·legis professionals, cambres de comerç o similars) han d'utilitzar el català en les comunicacions internes i, normalment, en les comunicacions amb persones de l'àmbit lingüístic català.

a) Els ciutadans tenen el dret d'adreçar-se a qualsevol administració en català (també la de l'Estat i la de Justícia) i també en notaries i registres.

b) L'única forma oficial dels noms de lloc (topònims) a Catalunya és la catalana, llevat els de la Vall d'Aran, que és l'aranesa.

c) El català és la llengua de l'ensenyament.

d) Tots els establiments oberts al públic han de poder atendre els consumidors quan s'expressin en qualsevol de les dues llengües oficials.

e) Les senyalitzacions i els cartells de tipus fix, d'informació general, i les ofertes de serveis al públic, han de ser almenys en català.

El **Decret 107/1987, de 13 de març, pel qual es regula l'ús de les llengües oficials per part de l'Administració de la Generalitat de Catalunya**, modificat pel Decret 161/2002, d'11 de juny, i pel Decret 162/2002, de 28 de maig, estableix que, de manera general, la Generalitat ha d'emprar el català per a les seves relacions. Entre d'altres qüestions, aquest Decret estableix que:

a) les actuacions internes de caràcter administratiu s'han de fer en català;

b) tots els impresos interns utilitzats pels diferents òrgans de la Generalitat han de ser redactats en català;

c) la documentació que adreci la Generalitat a les restants administracions públiques dins l'àmbit de Catalunya s'ha de redactar en català;

d) els funcionaris s'han d'adreçar als ciutadans en les seves comunicacions orals normalment en català, i han de respectar la tria que aquests facin de la llengua en què volen ser atesos.

Cal esmentar, a més, que l'11 de desembre de 1990 el Parlament Europeu va aprovar la Resolució sobre la situació de les llengües a la Comunitat i sobre la de la llengua catalana, en la qual es reconeix la identitat, la vigència actual i l'ús de la llengua catalana a la Unió Europea i se'n proposa la incorporació en determinades actuacions.

Idees força

1. El català és una llengua romànica que prové del llatí col·loquial. En la formació de les llengües romàniques destaquen tres factors: el grau d'intensitat de la romanització, el substrat, el superstrat.

2. Una llengua no és mai uniforme i fixa. Les varietats lingüístiques són les diferents modalitats d'una mateixa llengua. Per damunt de totes les varietats hi ha la varietat estàndard. Podem classificar les varietats segons els parlants o segons l'ús.

3. La llengua catalana ha estat i és la llengua pròpia de Catalunya, és a dir, la llengua pròpia del territori, i és l'element fonamental de formació de la cultura catalana. Com a llengua pròpia, ho és de l'Administració pública catalana (local, autonòmica i estatal).

4. Els funcionaris s'han d'adreçar als ciutadans en les seves comunicacions orals normalment en català, i han de respectar la tria que aquests facin de la llengua en què volen ser atesos.

Glossari

Dialecte
Diglòssia
Lèxic
Llengua romànica
Normalització
Normativització
Semàntic
Sintàctic
Toponímia
Visigòtic